

דברי תורה

בראשית - תשפ"ז | גליון 206 | הפקדה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

הַגִּיד לְעַמּוֹ לֵתֵת לָהֶם נִחְלַת גּוֹיִם" (תהלים קיא, ו) (רש"י).
מדוע דוקא מפרשת החודש? הלא יש כמה מצוות לפניו,
כמו מילה וגיד הנשה?

אכן באמת הרי יש עוד טעם על פתיחת התורה בבראשית,
כדברי רש"י בסמוך 'בשביל ישראל שנקראו ראשית', ולפי
זה מראה התורה בפתיחה כזו, שישראל הם המושלים בה,
ועל זה אמר רבי יצחק, שאם מטעם זה היה צריך להתחיל
מ"החודש", שדרשו על זה גם כן 'שיהא החודש מסור
בידכם' כמבואר בגמרא, כי הרי משם מוכח ביותר שישראל
מושלים בתורה, מוכרח איפוא מזה שהטעם משום "כח
מעשיו".

(אמרי דעת - רבי יהודה מאיר שפירא מלובלין)

"בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (בראשית א, א).
"לעיני כל ישראל" וסמך ליה "בראשית ברא אלהים",
בהיות אין לתורה סוף, ננעץ סופה בתחילתה, ואשר על כן
מצוה לקשר סופה עם תחילתה.

ויוכן עם מאי דאיתא במס' סנהדרין (נט, א), גוי שעסק בתורה
חייב מיתה, שנאמר "תֹּרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מִוְרָשָׁה" (דברים לג,
ד), לנו מורשה ולא להם, ע"כ. עוד נביא מה שכתב רש"י ז"ל
בפירוש החומש (כאן), "בראשית" בשביל התורה שנקראת
ראשית דרכו, ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתה וכו',
יעו"ש. ובזה נבוא לבאר שזה דאמר "לעיני כל ישראל" -
"בראשית", דהינו התורה, מה שאין כן באומות העולם, דגוי
שעסק בתורה חייב מיתה וק"ל.

(תורת אהרן - רבי אהרן בן שמעון)

"בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (בראשית א, א).
א.

"בראשית ברא אלקים", סופי תיבות אמת.
וכתב בספר "ישמח משה" בפתיחה בשם הקדמונים דז"ש
דוד המלך ע"ה "ראש דְּבָרָךְ אֱמֶת" (תהלים קיט, ס), דבראש
התורה מרומז אמת בסופי תיבות להורות בני אדם מדת אמת
וחותמו של הקב"ה אמת, ע"ש באריכות.

ואני מוסיף נופך עפי"ד חכמינו ז"ל באבות פ"א 'על ג' דברים
העולם קים על האמת ועל הדין ועל השלום', ושלשה דברים
הללו מבוארים כאן, כי "אלוקים" הוא דין לשון דיין ושופט
כמ"ש רש"י ז"ל, והסופי תיבות הוא אמת, הרי דין ואמת,
ו"שמים" מורה על שלום דנבראו מאש ומים להורות דעושה
שלום במרומיו ומבואר בספר יש"מ סוף פ' ברכה דמה"ט
התחיל בשמים להורות על שלום עש"ה, הרי בתחילת
הבריאה מרומזין ג' דברים אלו שהעולם עומד עליהן.

אכן צריכין להבין מדוע נרמז 'אמת' רק בסופי תיבות, לכן
אמינא בס"ד בביאור הענין כי הנה שלימות כל מצוה
בהיותה נעשית בתכלית ענוה ושפלות רוח וביטול מציאת
עצמו כמו שתוב "זְבַחִי אֱלֹקִים רוּחַ נְשַׁבְּרָה" (תהלים נא, יט),
אבל אם מתגאה הרי אמרו חז"ל אין אני והוא יכולין לדור
יחד ואיך יהיה לרצון לפני הבורא ית"ש עשותו איזה מצוה
והוא מרוחק ממנו ית' בתכלית הריחוק ו"תוֹעֲבַת ה' כָּל גִּבָּה
לֵב" (משלי טז, ה), אבל אם עושה בשפלות ובענוה השכינה
שורה עליו כמו שכתוב (ישעיהו נז, טו) "אֲשַׁכֵּן וְאֶת דְּכָא",
אולם עכ"ז לפעמים צריכין לזרוק מדת הענוה הלאה ולאחוז
במדת הגאווה קצת כמו שכתוב (דברי הימים ב' יז, ו) "וַיִּגְבֶּה לְבוֹ
בְּדַרְכֵי ה'" והיינו משום דשלימות המצוה בהיותה נעשית
בשמחה וכמו שכתוב "עֲבַדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה" וגו' (תהלים ק,
ב), ואם האדם הוא שפל בעיני עצמו בזכרו את חטאיו נעשה

"בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (בראשית א, א).
איתא במדרש רבה (פ"א י') למה התחילה התורה בבי"ת, לפי
שבי"ת היא לשון ברכה, ואלף היא לשון ארור, אמר הקב"ה
אפתח בלשון בי"ת שהיא לשון ברכה, ולא אפתח באלף
שהיא לשון ארור. דבר אחר למה פתח בבי"ת, רמז לנו לשני
תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה.

אי נמי יובן על פי מה שאמרו בגמרא (מגילה ט, א), שתלמאי
המלך קבץ כל חכמי ישראל, ואמר להם תכתבו לי התורה,
וכל אחד עשה לו חדר בפני עצמו. וכמה דברים הפכו לו,
ואחת מן הדברים היא, "בראשית ברא אלהים". שהפכו
אותה וכתבו אלהים ברא בראשית, שלא יחשוב שח"ו
בראשית הוא שם, והוא שברא אלהים לפיכך הפכו לו. וזה
שאמר "בראשית" וסוף התורה "לעיני כל ישראל", לומר לך
דוקא לעיני כל ישראל צריך לקרוא "בראשית ברא אלהים",
אבל לעיני אומות העולם אלהים ברא בראשית, ודו"ק.

אי נמי יובן בהקדים מה שכתב הרב "כסף נבחר" ז"ל, על
פי מה שאמרו בגמרא דנדרים (כ, א), מי שאין לו בושות פנים
אין בו יראת חטא, ובידוע שלא עמדו רגליו על הר סיני.
והוא ברמז בראשית ירא בושות, וא"כ יקושר סוף התורה
לעיני כל ישראל שעמדו על הר סיני. זה אומרו בראשית ירא
בושת, לאפוקי הגויים שלא עמדו רגליהם על הר סיני
ודו"ק.

(תורת אהרן - רבי אהרן בן שמעון)

"בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹקִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (בראשית א, א).
א"ר יצחק לא היה צריך להתחיל אלא מ"החודש הזה לְכַסֵּם"
(שמות יב, ב), ומאי טעמא פתח ב"בראשית" משום "כֹּחַ מַעֲשֵׂיו

עצב ויחשוב האדם מה אני לעמוד ולשרת ולהתפלל לפני בורא ב"ה אשר אין קץ וסוף לגדולתו, והגם כי יהיה מוכרח לעשות לעשות המצוה כי כן נצטוו עכ"ז לא יעשנה בשמחה, ע"כ עצה היעוצה שבבואו לעשות איזה מצוה יגבה לבו בדרכי השם ויחשוב הלא בשבילי נברא העולם כמו שאמרו ז"ל "בראשית" בשביל ישראל שנקראו ראשית ובנו בחר מכל עם ולשון ומתאוה לתפילתו ויש לו נחת רוח מעבודתו ועי"ז תגבה לבו קצת ויעשה המצוה בשמחה, וכ"ז בבואו לעשות המצוה אבל אחר שגמרה תיכף צריך שידע כי לא עשה כלום כי מה יעצור כח נוצר מטיפה סרוחה ומלא חטאים ועונות ופשעים לפני יוצר כל.

ועפ"ז פירש בספר פה"ע פרש לך מה שכתוב אצל אברהם בפרשת וירא אחר שהתפלל על אנשי סדום "וְאַבְרָהָם שָׁב לְמִקְמוֹ" (בראשית יח, לג), כי אברהם אבינו ע"ה היה עניו גדול אמנם בעת שהתפלל על אנשי סדום הוצרך לשנות מידתו קצת ולהיות בבחינת "וַיִּגְפָּה לְבוֹ בְּדַרְכֵי ה'" (דברי הימים ב יז, ו) כנ"ל [אשר על כן השכילו חז"ל לפרש מה שאמר אברהם אבינו ע"ה "וְאַנְכִי עֶפְרָא וְאַפְרָ" (בראשית יח, כז), עפר ע"י נמרוד ואפר ע"י כבשן האש ולא פירשו דאמר "ואנכי עפר ואפר" מחמת ענוה שהחזיק עצמו כעפר ואפר כמו שאמרו חז"ל בחולין דף פ"ט משום דבעת שעומד בתפילה צריך לזרוק מדת ענוה כנ"ל], אבל אחר התפילה שב למקומו למדת ענוה שבו, עכ"ד.

והנה ראיתי בספרים הקדושים דאמת ראשי תיבות אפר, מה, תולעת, היינו שלשה מיני ענוה, אברהם אבינו ע"ה אמר "ואנכי עפר ואפר", משה רבינו ע"ה אמר "וַיִּנָּחֲנוּ מֶה" (שמות טז, ז), דוד המלך ע"ה אמר "וְאַנְכִי תוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ" (תהלים כב, ז), ועיין בס' אהבת שלום פ' פקודי, ומובן לי בזה מה שנרמזו אמת בסופי תיבות "בראשית ברא אלקים" שלא כסדרן, קודם התיו ואח"כ הא' ואח"כ המ', דמדרגה היותר גדולה בענוה הוא 'ונחננו מה' ולמטה ממנה הוא 'אפר' ולמטה ממנה הוא 'תולעת' ועל כן מתחיל ת' תולעת המדרגה הקטנה ואח"כ אפר ואח"כ מ' בהדרגה והבן.

ויש להבין מדוע נרמז ענין ענוה בתיבת 'אמת'. ונלע"ד כי מי שמרגיש בנפשו שיש לו איזה השגה והוא צדיק או גדול הוא שקר, כי הלא אם הלא אם יתבונן האדם בגדלות הבורא ידע ויבין שהוא איננו כלום ויראה שהוא בריה קטנה ושפילה עומדת בדעת מעוטה לפני תמים, עיין רמ"א בריש ש"ע או"ח, על כן כל מי שמדמה בעצמו שיש בו איזה מעלה ודבר טוב הוא שקר מוחלט, אבל מי שהוא בענוה ושפלות אז הוא מכיר האמת והוא במדת האמת כי האמת כך הוא, וע"כ ראשי תיבות אפר מה תולעת כי ענוה ושפלות הוא האמת, ומה"ט חותמו של הקב"ה הוא אמת כי השי"ת אוהב את השפלים כמ"ש "אשכון את דכא", ומגודל אהבתו מדת השפלות בחר לו מדת ענוה הוא אמת לחומתו והבן.

ומעתה יובן מדוע נרמזו אמת בסופי תיבות, כי בתחילה בבואו לקיים מצות הבורא צריך לזרוק מדת האמת הוא הענוה ולאחוז בגאווה קצת לומר ולחשוב בעצמו בשבילי נברא העולם "בראשית ברא אלקים" בשביל ישראל שנקראו ראשית ברא השי"ת את העולם, אבל אח"כ בסוף עשיית המצוה צריך לאחוז במדת הענוה שהוא האמת לכן נרמז

אמת בסופי תיבות להורות שמדת ענוה טוב לאחוז בה בסוף עשיית המצוה ולא בתחילה והבן, ויתפרש בזה דברי דוד המלך ע"ה (תהלים קיט, קל) "פֶּתַח דְּבָרֶיךָ יֵאִיר מִבֵּין פְּתִיּוֹת", כי הפתי יחשוב שהוא בר מעלה אבל כיון שהתורה פתחה באמת יבין הפתי שהוא אינו כלום רק אפר מה תועלת, והבן.

"בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (בראשית א, א).

במדרש "בראשית ברא אלהים", הדא הוא דכתיב "ה' חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וַיֹּאדִיר" (ישעיהו מב, כא), עכ"ל המדרש. והוא תמוה.

ויובן בהקדים מה שכתב רש"י ז"ל, דלמה התחיל התורה מבראשית לא היה לו להתחיל אלא מהחודש הזה לכם ראש חודשים. אלא כדי שלא יאמרו אומות העולם לישראל ליסטים אתם, שכבשתם ארץ שבעה עממין. אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, וברצונו נטלה מכם ונתנה, עכ"ל. נמצינו למדין, כדי שלא יהיו ישראל חשודים בעיני אומות העולם, לזה הגדיל התורה והתחיל מבראשית. ובזה ביאר הרב סיעתא דשמיא ז"ל כונת המדרש בראשית ברא אלהים, וכי תימא למה הצריכה התורה להתחיל מבראשית כמו שהקשה רש"י ז"ל. לזה בא כמתרץ "ה' חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וַיֹּאדִיר", ר"ל לצורך ישראל. כדי שלא יהיו אומרים אומות העולם לישראל חשודים אתם שכבשתם ארץ שבעה עממין, לכן הגדיל התורה והתחיל מבראשית, שהקב"ה נתנה לאברהם אבינו במתנה, וק"ל.

(תורת אהרן - רבי אהרן בן שמעון)

"בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (בראשית א, א). יולא אמר 'ברא ה'', שבתחילה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין, וראה שאין העולם מתקיים, והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין' (רש"י).

הנה איתא בהגדה של פסח 'ברוך המקום ברוך הוא', ויעוין בהגר"א שכתב ד'ברוך הוא' קאי כנגד המחשבה. והיינו שמחשבה אצל הקב"ה אינה מחשבה ותו לא, אלא זה מציאות קיימת לעד ולעולמי עולמים.

ומצינו כעין זה בגמ' (כתובות ח, א) גבי הברכות שמברכים בברכת חתנים 'לא דכולי עלמא חדא יצירה הוא', מר סבר בתר מחשבה אזלינן, ומר סבר בתר מעשה אזלינן [כו"ח סוברים שאדם וחיה נבראו ביצירה אחת בעלת שני פרצופים אלא שבתחילה עלה במחשבה לבראותם שנים ולבסוף נבראו אחד, דמר - רב אסי שבירך גם 'יוצר האדם' סבר, דבתר מחשבה אזלינן - הולכים אחרי המחשבה, וכיון שבמחשבה עלו לבראות שנים מברכין בתחילה יוצר האדם על בריאת הזכר לחוד ואחר כך אשר יצר על בריאת הנקבה. ומר - לוי שלא בירך 'יוצר האדם' סבר, בתר מעשה אזלינן - הולכים אחרי המעשה, וכיון שלבסוף נבראו בריאה אחת אין לברך יוצר האדם על בריאת הזכר לחוד, אלא יוצר

האדם על בריאת שניהם].

וחזינן ש'מחשבת הקב"ה הינה מציאות קיימת, עד שלחד מאן דאמר יש לברך ברכה כפי המחשבה!

(רבי יחיאל מיכל פיינשטיין)

"בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (בראשית א, א).
איתא בגמ' (מגילה כא, ב) 'בעשרה מאמרות נברא העולם', ד'בראשית' נמי על ידי מאמר נברא, שבמאמר הזה נבראו שמים וארץ, תוהו ובוהו, אור וחושך, מים ורוח, מדת היום ומדת לילה, כדאיתא בחגיגה (יב, א) שעשרה דברים נבראו ביום ראשון.

ובזה המאמר לא נאמר "ויאמר" כמו שכתוב בשאר המאמרים, משום דזה מקרי 'מה לפני' ומה לאחר' (חגיגה יא, ב), ואין לנו רשות להתבונן בהם מה היה קודם שנבראו, אלא רק מתחילת "ויאמר ה' יהי אור". (רבי מענדיל זאקס, חתן החפץ חיים)

"בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" (בראשית א, א).
'בשביל התורה שנקרא ראשית' (רש"י).

הנה על שלשה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל הגמילות חסדים (אבות פרק א' משנה ב'), אך הרי בריאת העולם היה לכאורה רק בשביל התורה.

אך באמת גם עבודה וגמ"ח הוא תורה ולא עוד אלא שהוא תורה בפועל ממש, וכל אדם מישראל שעובד השי"ת מפני שכך צוה הקב"ה בתורתו, וכן מי שגומל חסדים מטעם זה, הרי מקיים התורה בפועל, והכל הוא תורה, ובשבילו נברא התורה.

(הקדמת ה'כלי חמדה')

"וְהָאָרֶץ הָיְתָה תוֹהוּ וָבוֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם" (בראשית א, ב).

יהודי צריך לדעת, כי דווקא כאשר החושך יכסה שמים והסתרת הפנים ניכרת על כל צעד, אסור להתיימש, כי מיד לאחר שהתורה מספרת לנו "וחושך על פני תהום", היא אומרת לנו "ויאמר אלהים יהי אור" (בראשית א, ג).

ובזכות אמונתנו האיתנה ודבקותנו בתורה, הרי מתוך החשכות המלאה של תוהו ובוהו יזרח לנו אור ה', וכבודו עלינו יראה!

"וְהָאָרֶץ הָיְתָה תוֹהוּ וָבוֹהוּ" (בראשית א, ב).

דרש רבי מנחם זעמבא הי"ד בהכנסיה הגדולה השלישית של 'אגודת ישראל', חודש אלול תרצ"ז במרינבאד:

כבר נאמר (דברים רבה ת, ה) 'אלמלא תורה היה העולם חוזר לתוהו ובוהו', וביארו הראשונים ז"ל, כי אין הכוונה שהיתה נפילת החומות והבנינים. אך עולם כזה בנוי לתלפיות עד לשיא המדרגה שהשיגה הטכניקה, בלי רוח תורה והכרת מלכות שמים, זהו תוהו ובוהו עם כל היופי והתפארת!

(אותיות פורחות)

"תהו ובוהו" (בראשית א, ב).

פירש רש"י "תהו" - לשון תמה ושממון, שאדם תוהה ומשתומם על בהו שבה. והדבר פלא, מה שייך לומר 'שאדם תוהה' אם זה קודם בריאת האדם, ועוד הרי כל הבריאה הוא נפלא עד ש"השמים מספרים כבוד אל", ומה הייחוס המיוחד של שעת בהו.

אלא שזהו לימוד לדורות, שיכולת שלא נתקימה ואפשרות שלא נעשתה זה גורם תמיהה גדולה, ובדאי לא שייך זה על ה', אבל כתוב בלשון זו להורות, שכל זמן שיש 'בהו' בכוחות הנפש ובכשרונות של האדם, זועקת תמיהה. ואף דבדאי גם כשאדם, או ה', מקיים היכולת ובורא עולמות זה גורם תמיהה והתפעלות, אבל יש תמיהה יותר גדולה אם יש מצב של 'תהו', דהיינו אם הוא לא בראם.

(רבי משה פיינשטיין, 'מסורת משה' - מרשימות נכדו)

"וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאֹרֶץ כִּי טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹרֶץ וּבֵין הַחֹשֶׁךְ" (בראשית א, ד).

שלימות הבריאה

'ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבוא' (רש"י, ממסכת חגיגה יב, א).

יש להבין, אם הקב"ה מיצט את האור הגדול, וגנוז לעתיד לבוא, לשם מה ברא לכתחילה את האור הגדול. הרי בריאת האור וגניזתו - כפי שמשמע כאן - היו בזה אחר זה. ומאחר וידוע היה לפני בורא העולם יודע כל תעלומות שאין כדאי האור הגדול עבור הרשעים, לשם מה איפוא בָּרָא לכתחילה.

אלא צריך לומר, שכריאת הקב"ה היא בשלימות. ועל כן מתחילה ברא הקב"ה כל דבר בצורתו השלימה. ואם נדרש למעט אזי אחר כך ימעט מהשלימות. כך גם האור ראשית בריאתו היתה בגדלות, וכאשר המצב היה שהרשעים אינם זכאים לאור זה, מיצטו הקב"ה לעת עתה, ולעתיד לבוא כאשר יהיה העולם זכאי יחדש הקב"ה שוב את האור הגנוז. ענין זה אנו מוצאים גם בבריאת האדם. כתחילה בראו לבדו שזוהי באמת צורתו השלימה, ורק לאחר מכן כשראה מצבו אזי העמיד לו עזר כנגדו.

وهוא שאמר הכתוב (בראשית ב) "לא טוב היות האדם לבדו" אין הכוונה שהתברר ח"ו לא טוב בבריאה שברא ה', אלא להיפך בתחילתה היתה בשלימות, רק שלעת עתה לא טוב הוא, ועל כן שינה את בריאתו לשני מינים.

(כרם טוביאי - רבי טוביאי ליסצין)

"וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹדֶר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה" (בראשית א, ה).
הנה מביאים בשם הגר"א דהחושך אינו רק העדר אור אלא הוא דבר הנברא, וכמו שאנו אומרים 'יוצר אור ובורא חושך'.

וכדבריו מבוארים בגמ' ריש פסחים (ב, א): 'הכי קאמר, קרייה רחמנא לנהורא ופקדיה אמצותא דיממא, וקרייה רחמנא

לחשוכא ופקדיה אמצותא דלילה, ונראה מבואר מזה, דכמו שהאור נוצר להאיר, כן החושך נברא להחשיך.

(רבי יוסף שלמה כהנמן גאב"ד פוניבז')

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם (בראשית א, 1).

יתחזק הרקיע, שאף על פי שנבראו שמים ביום ראשון עדיין לחים היו וקראו בשני מגערת הקב"ה... כאדם שמשותם ועומד מגערת המאיים עליו' (רש"י).

גם אצל אדם יכול להיות מהלך כזה, כשרוצה משהו, לפעמים הוא מצליח ולפעמים לא, אך כשהוא מכניס לזה יראת שמים, הדברים נעשים למגובשים וחזקים. ליראה יש את הכח לתת לדברים את החוזקה שלהם.

(רבי שלמה וולבה, בשם המשגיח רבי ירוחם ממיר)

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ בְּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֶמֶשׂ עַל הָאָרֶץ (בראשית א, 26).

השלטת האדם על הבריאה - כמשל לשליטתו על עצמו

הנה צריך ביאור מה הכוונה בשליטה זו שנתן הקב"ה לאדם שירדו בבעלי החיים, שהרי לא היתה לענין אכילה או מלאכה, כיון שלא הותרה לו אכילתם עדיין, וגם למלאכה לא היה נצרך להם במצבו בגן עדן שהיה מקבל את כל הנצרך לו מן המוכן.

ונראה לבאר, בהקדם ביאור ענין השמות שקרא אדם הראשון לכל החיות, וכמש"כ (ב, יט) 'וַיֹּאבֵא אֶל הָאָדָם לְרִאוֹת מֶה יִקְרָא לוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ'. וביאר השל"ה (פסחים שמ"ג) 'כי האותיות הקדושות שלנו אינם הסכמיות כאותיות האומות שהם סימנים בעלמא, רק הם עצמיות קדושות נחצבות למעלה וכו', וזה ענין חכמת אדם הראשון בקריאת השמות מצד השגתו לשון קודש, והשיג וידע כל נברא ונברא שרשו למעלה' [ועוד כתב השל"ה (תורת אדם קנ"ב): 'וזה היתה חכמת אדם הראשון אשר קרא שמות לכל דבר, כדי שיוכר על ידי השם ההוא, עד שנאמר שהיתה מעלתו בזה גדולה ממלאכי השרת, כי ברוח הקודש שעליו בנה אותיות ומלות וכו', בשביל שהשמות ההם יורו על שורש הדבר ההוא וכו', כי כל נברא (של) מטה יש לו שורש למעלה וכו', וזאת היתה חכמה נפלאה, כי השיג מקור ושורש כל דבר, וכנהו בשם ההוא והוא שמו ודאי'.

וביאור הדברים הוא, שכל אות בלשון הקודש מורה על איזה ענין, וצירוף כמה אותיות יחד מורה על עוד ענינים. וזהו ענין השם המצורף מכמה אותיות, שזה מורה על עצם מהותו ושרשו של הדבר בעולמות העליונים. ואדם הראשון השיג את סודות הבריאה וידע שם כל דבר, היינו שידע תוכן מהותו הפנימית. ונראה להוסיף עוד, שבאמת כוחות אלו הנמצאים בכל הבהמות הן הכוחות הנמצאים בהאדם עצמו. וענין זה מבואר ברמב"ם (מורה נבוכים פרק ע"א) שהאדם נקרא עולם קטן, מפני שכל דבר שיש בעולם נמצא גם באדם, וכן הוא ב'נפש החיים' (שער א' סוף פ"ו בהג"ה): 'וזהו פשטות ענין הכתוב "נעשה אדם" לשון רבים ר"ל שכולם יתנו כח וחלק בבנינו שיהא כולל ומשותף מכולם וז"ש בב"ר פ"ח ויאמר

אלקים נעשה אדם במי נמלך ר"י בשם ר"ל אמר במלאכת השמים והארץ נמלך". מבואר מדבריהם שהקב"ה לקח את כל הכחות שכבר ברא, שיבואו להשתתף בבריאת האדם, באופן שכולם יהיו נמצאים בו.

ובמלבי"ם (שם) הוסיף עוד שמה שהכיר אדם הראשון את הכוחות של החיות וקרא אותן בשמות אלו, היה על ידי זה שראה כוחות אלו בתכונות נפשו, וז"ל: "כל כחות מעשה בראשית המפוזרות בכל בעלי חיים - שכל בעל חי נקבע בנפשו כח ומדה מיוחדת - כולם נקבצו באו בנפש האדם וכו'. וזה שקרא שמות לכל בע"ח מפני שהכיר ההבדלים שבין כל אחד ואחד ע"י המדה המיוחדת בו וכו', וזה ידע ממה שכלל מדותיהם שתולים בנפשו וכו', וזהו שכתוב "ויצר ה' כל חית השדה ויבא אל האדם", ר"ל שכל תכונותיהם ומדותיהם הביא אל האדם שנפש האדם כוללת את כולם, ולכן הביאם אליו 'לראות מה יקרא לו', כי הוא ידע מנפשו ליחד שם לכל כח וכח השתול בכל בע"ח". וזהו ענין קריאת השמות של אדם הראשון לכל בעלי החיים, כדי להודיע לאותם אנשים המבינים פנימיות הענינים, המהות והכח המיוחד של כל בעל חי, וע"י זה יוכל גם הוא - העולם הקטן, להבין מהם הכחות שיש לו בעצמו לעבודת ה'.

וגם זה חלק מהתכלית של כל בעלי החיים בעולם, כדי שילמד האדם מכל אחד מהם הכוחות שיש לו בעצמו. וכמאמרו של יהודה בן תימא בפרקי אבות (ה, כג) 'הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים', שיש לאדם את כח העזות של נמר וכח הגבורה של ארי, וכן שאר כוחות של שאר בעלי חיים, וצריך האדם להשתמש בכוחות אלו לעשות רצון אביו שבשמים

ועל פי זה יש לבאר את ענין השליטה שנתן הקב"ה לאדם על בעלי החיים, שעיקר הכוונה בזה שהוא ימשל על כל הכוחות הנמצאים בעולם, שהרי לכל בעל חי ישנו כח מיוחד, ולאדם ניתנה השליטה בכל הכוחות כולם כדי שישתמש בהם במקום הראוי ובאופן הראוי לעבודתו יתברך.

(עץ החיים)

"נַעֲשֶׂה אָדָם" (בראשית א, 26).

אף על פי דכל הנמצאים המה מעשי ידיו של הקב"ה ומספרים כבוד אל ע"י תנועותיהם אשר ירוצו ולא יגעו, מכל מקום על ידי הוד נפש השכלית אשר חלק ה' בבינה לבני אדם ובראם בצלם אלהים, מזה נכרו יותר נפלאות יוצר כל. כי שמה לא ראינו רק נמצאים דוממים או גולמים אשר יעשו רק חוקם הטבוע בם ושומרים תמונתם, לא כן נפש האדם אשר נתגלה על ידי תבונתו ונטיותיו החפשיות ואינו עומד במצב אחד, רק הולך מחיל אל חיל לעלות על במתי ההשגה השלימה.

ועל זה כווננו (כתובות ה, א) 'גדולים מעשה צדיקים יותר מבריאת שמים וארץ', דעל ידי בריאת הצדיקים אשר יטו מזלם להשגת השלימות, נגלה ע"י שלימות הפועל השכלי, יותר ממה שנגלו על ידי בריאת שמים וארץ!

(מהר"ץ חיות, מאמר 'דברי נביאים דברי קבלה')

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ" (בראשית א, כו).
פירש רש"י ז"ל, "בצלמנו" – בדפוס העשוי לנו.

ויש לומר, שאין דפוס לפניו אלא תורה בלבד, הם שש מאות ושלוש עשרה מצות, ובאותו דפוס עשאו!'. (משיב דברים נכוחים פרק ארבעה עשר, להמקובל רבי יעקב ב"ר ששת – בן דורו של רבינו יונה, בעמח"ס האמונה והבטחון)

"וְלֹכַל חַיַּת הָאָרֶץ וְלֹכַל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלֹכַל רוֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֵת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ וַיְהִי כֵן" (בראשית א, ל).

יש לעיין בכוונת הכתוב מה שאמר "ויהי כן" אהי קאי, שהרי אינו כסדר שאר הפעמים שכתוב "ויהי כן" אחר אמירה, ובא לומר שאחר שאמר ה' שיצא הדבר הזה לפועל, היה כן ונתהווה רצונו, אבל כאן לא יצא שום פועל אחר זו האמירה, שהרי כאן לא אמר כלום רק ציוה להם סדר אכילתם.

ומצאנו בראשונים כמה מהלכים.

הרד"ק פירש שע"י אמירה זו דבק כל בעל חי במאכל הראוי לו.

ובפירושו הטור על התורה כתב בשם אביו הרא"ש ז"ל, שבמאמר זה נתן להם הקב"ה בלב החיות שלא יתאוו תאוה לאכול בשר ויסתפקו באכילת עשבים לבד. וכעין זה כתב הרמב"ן בפרשת בחקותי (ויקרא כו, ו) שבמאמר זה הושם הטבע בחיות השדה שלא יהיה מתאוים לטרוף את מינם או את האדם, כי כן היה בתחילת העולם קודם חטאו של אדם הראשון שאין חיה ורמש ממית, ורק אחר שחטא אדם הראשון למדו מידת הטרף מפני החטא הממית. ולפירושו קאי המאמר על תאוות האכילה שנתהווה אז בטבע הברואים איזה מיני מאכל יאכלו ואלו מינים לא יאכלו.

ובאברבנאל הביא שהר"ן היה מפרש שחוזר למה שכתוב לעיל מיניה אצל ברכת האדם (פסוק כח) "וַיִּרְדּוּ בְּדֶגַת הַיָּם וּגו' וּבְכָל חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל הָאָרֶץ", ואמר "ויהי כן" שנעשה כך שהאדם ירדה בחיות, כי אין ספק שאם לא הוטבעו בזה מצד אותה ברכה לא היה האדם רודה בבעלי חיים החזקים ועשה כרצונו והצליח, אלא שמצד ברכת ה' זו היה כן. ולפירושו קאי המאמר על האדם, שבו הומשל להיות רודה על הבהמות והחיות ולהיות גדול מהם.

אלא שהר"ן עצמו דחה פירוש זה מפני שיש כמה פסוקים המפסיקים בין מאמר "ורדו בעוף השמים" למאמר "ויהי כן" ולא יתכן שעל זה קאי, ולכן נטה מפירושו הראשון ופירש באופן אחר כעין פירוש הרא"ש דהכוונה שהטביע בטבע הברואים שיהיו ניזונים מהעשבים, שבתחילה לא עלה על דעת הברואים לאכול את עשב השדה מפני שהצמח הוא רחוק מטבע החי ואין לו שום דמיון אליו שיוכל להשתמש בו, ובמאמר זה הטביע הקדוש ברוך הוא בטבע הבעלי חיים שיזונו כולם מהצומח ויסעדו בו את לבם.

ובמשנת רבי אהרן להגר"א קרטלר זצ"ל (ח"א) הוסיף על זה מהגר"א שאחד מעשרה המאמרות שנברא בהם העולם

(כדאיתא באבות פ"ה מ"א) היה על הכח הזה שיהיו המאכלים סועדים את האדם, ועל זה נאמר "ויהי כן".

והאברבנאל מדיליה פירש שזה חוזר למה שזכר למעלה על כל המעלות שיש לאדם על שאר בעלי חיים, שנברא בצלם ונתברך בברכה מיוחדת, וניתנה לו מצוות פריה ורביה, ולרדות ולכיבוש הארץ והחיים שבה, וליתר הדברים שנזכרו בפרשה, ועל כולם אמר "ויהי כן" כלומר שגזר השם שיתמידו ויהיו כן תמיד במין האנושי.

(משנת שמן – רבי חיים שאול קויפמאן)

"כִּי בּוֹ שַׁבַּת מִפֶּל מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹקִים לַעֲשׂוֹת" (בראשית ב, ג).

המפרשים הראשונים (רש"י אבן עזרא רמב"ן וכן בתרגום יונתן) נתקשו בלשון הכתוב "אשר ברא אלוקים לעשות", על מה קאי תיבת "לעשות", וכי מה עשה בזה היום, הלוא אדרבה ביום השבת כבר שבת מכל עשיותיו, ופירשו כל חד כפום שיעוריה ושיטה דיליה.

ויש לומר בזה עוד עפ"י מש"כ ב"אור החיים" הק' דברים מחודשים בפירוש הלשון הזה, וז"ל: מצינו כי בשעת הבריאה לא ברא ה' כח בעולם וזולת לעמוד ששת ימים וכו', ונתחכם ה' וברא יום אחד ובו ביום חוזר ה' ומשפיע נפש לעולם שיעור המקיים עוד ששת ימים, וכן על זה הדרך, וזולת זה היום היה העולם חרב בגמר ששת ימים וחוזר לתווה ובוהו, וצריך ה' להכינו פעם שניה ובאמצעות שבת העולם עומד. ואכן מצינו שהקב"ה עצמו גילה הדבר במה שאמר בעשרת הדברות (שמות כ, י) "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ" כלומר, שלא נתן כח בבריאה אלא שתעמוד ששת ימים בלבד, ואחר עבור ששת ימים נבראת שוב לעוד ששת הימים הבאים.

ולפי דבריו אתי שפיר הלשון "לעשות" כוונתו שע"י השביתה ממלאכה ביום השבת, נעשה קיום לעולם, וניתן בו הכח לעמוד עוד ששה ימים, ונמצא שהשבת 'עושה' את העולם שיתקיים.

ומוסיף ב"אור החיים" הק', ולך לדעת כי מיום ברא אלוקים אדם לא חסר העולם צדיק שהוא שומר שבת כי אדם הראשון שומר שבת היה כדאיתא במדרש תהלים (צב, ו). ואחריו קם שת בנו כי הוא היה צדיק גמור. ואחריו כמה צדיקים וכשזה נופל כבר בא השמש שומר שבת מתושלח וכו' נח שם אברהם וכו' ומשם לא פסקה שמירת שבת מישראל, ואפילו במצרים היו שומרי שבתות כמאמרם ז"ל (שמו"ר א, כח).

ולפי דבריו צ"ע מש"כ בספר "פרשת דרכים" (דרוש א) להוכיח שלהאבות הקדושים היה דין ישראל, כי אל"כ היאך שמרו שבת הרי גוי ששבת חייב מיתה (סנהדרין נח, ב), ולפי המבואר כאן שאדם ובניו כבר שמרו השבת, לכאורה אין בטענתו ראיה שהשומר שבת יש לו דין ישראל, כי הרי כמו שהם לא נכללו בכלל ישראל משום שמירת השבת, כך גם האבות לא נכללו בשם ישראל משום זאת. וכדי ליישב

התמיהה האֵיך שמרו השבת כתבו המפרשים כמה אופנים
האיך ניתן היה לשמור.
(משחת שמן)

וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה (בראשית ב, ז).

במקומות רבים בכתוב נקראת הנפש החיה 'כבוד', כדכתיב
"לִכְן שָׁמַח לְבִי וַיִּגַּל כְּבוֹדִי" (תהלים טז, ט), וכתוב "עוֹרָה
כְּבוֹדִי" (תהלים נז, ט), וכתוב "לְמַעַן יִזְמְרֶךָ כְּבוֹד" (תהלים ל, יג).
כי הבורא אצלה על האדם מכסא כבודו ובה נתן עליו
מהודו, והוא העצם הנכסף אל יסודו, כמו חושק אשר נכסף
לדודו, אז יגלה אליו סודו, בדרשו הצדק בעודו:

(הר"ה, בפתיחת ספרו 'המאור הקטן')

"כִּי בַיּוֹם אֶכְלֶךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת" (בראשית ב, יז).

צריך להבין אם הזהירו ה' בשעת הציווי שביום אכלו ממנו
ימות מדוע אכן לא מת מיד.

והחזקוני (לקמן ג, יז) כתב שרק דנו אותו למיתה אבל לבסוף
ניצל מעונשו לגמרי מפני שהשיב דברים נכוחים.

וברש"י עה"כ (תהלים צ, ד) "כִּי אֵלֶּף שָׁנִים בְּעֵינַיִךָ כְּיוֹם אֶתְמוּל
כִּי יַעֲבֹר" פירש שמה שאמר לו "ביום אכלך ממנו" הכוונה
ליומו של הקב"ה שהוא אלף שנים (ב"ר ח, ב), ולזה חי אדה"ר
עד סמוך לאלף שנים. וכ"כ בריב"א עה"ת בשם רבנו
אליקים, ומביא שכבר איתא כן במדרש (ב"ר יט, ח).

וה"אור החיים" (לקמן ג, כב) מביא פירוש זה, ומוסיף שהדבר
תלוי כפי בחינת החטא וכפי הרגשתו בדבר, שאם ירשיע
לעבור פי ה' בעזות יקיים בו יומו של אדם, ואם ישגוג שגגה
כזו ויגלה דעתו כי לא היה חפץ בדבר תהיה הכוונה יומו
של הקב"ה אלף שנה כמו שכן היה.

וכעין זה איתא ב"חתם סופר" (להלן ג, יז) בשם הרמ"ע מפאנו
שבתחילה היתה הגזירה על יומו של האדם, רק שאח"כ חס
עליו ה' והאריך לו אפו כשיעור יומו של הקב"ה, וכן משמע
בילקוט תהלים (רמז תתעד), והובא בר"ן סוף ר"ה (יב, ב) ובבית
יוסף הלכות ר"ה (סי' תקפ"ב), וכן משמע גם ברש"י בתהילים
(כה, ו).

והרמב"ן פירש שכוונת האזהרה היתה שביום אכלו ממנו
יהיה בן מיתה, כי אם לא כן היה חי לעולם, ומביא שכן
משמע בגמרא (עי' שבת נה, ב) שאלמלא חטא לא היה מת. ועוד
פירש שביום אכלו ממנו יתחייב מיתה, אבל לא שימיתו ה'
מיד אלא ימתין עד הזמן שיהא הרצון לפניו. ולפירושו יש
לדקדק, שאם לא נגזרה מיתה לעולם רק לאחר שאכל מעץ
הדעת, א"כ צריך להבין מדוע נכללו בני קין בגזירה זו הלוא
אבותיהם נולדו קודם שירדה מיתה לעולם, דבשלמא מה
שישנה היום לגזירה זו ניחא כי הרי כולנו בני שת אנחנו
שהוא נולד אחר שכבר ירדה גזירת המיתה לעולם, וכמו כן
קין והבל עצמם לא קשה, כי הבל נהרג ע"י קין אחיו, וקין
מת בגלל חטאו זה שהרג את אחיו וקללו ה' שאחר שבעה
דורות יקום אחד מזרעו ויהרגו, אבל על בניו של קין מדוע
נגזרה מיתה.

ולפי מש"כ רש"י לקמן (ד, כד) שהגזירה על קין עצמו נגזרה
גם לכלות זרעו לאחר שבעה דורות, וכן הוא ברמב"ן (שם יז)

שנפקד עון אבות על בנים שיהא זרעו נכרת, ניחא שהיו
כולם בכלל הגזירה.

וכן יש לתרץ בפשיטות עפ"י מש"כ רש"י (ג, ו) שחזה נתנה
לאכול מעץ הדעת גם לבהמות ולחיות, וא"כ כנראה שנתנה
גם לקין והבל בניה, וניחא שלכאורה נקנסה מיתה גם עליהם.
ועל זרעם.

ומה שמביא הרמב"ן שם מהמדרש (שמו"ר לא, יז) שקין מת רק
בימי המבול ואז ראה היאך שכל זרעו נכרת, יש לציין דזה
לא כמו שהביא רש"י (שם) שלמך הרג את קין [ועי' רמב"ן
(ד כב) שמקשה שאשתו של נח שניצולה במבול היתה מזרעו
של קין, וא"כ הרי לא כלה כל זרעו].

(משחת שמן)

"וּמַעַץ הַדָּעַת טוֹב וְרַע לֹא תֹאכֵל מִמֶּנּוּ" (בראשית ב, יז).

ענין עץ הדעת יש בו רמז לדורות, שהפירצה הכי גדולה
בחומת הדת וריסון התאות הבהמיות שבאדם – תבא מצד
השטן המסית את האדם להיות שואף להשכלה מדומה
ול'דעת', המסוגלת לפקוח את עיני האדם רק לראות, כי
עירום הוא וכי עליו... לתפור לו בגד לפי אופנה חדשה...

(רבי זלמן סורוצקין)

"לֹא טוֹב הָיִיתָ הָאָדָם לְבָדּוּ אֲעִשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ" (בראשית

ב, יח).

לא יוכל האדם למלאות תפקידו בעולם הזה, כאשר יהיה
עסוק בצרכי הגוף "לבדו", כי תכלית בריאת האדם הוא,
לעבוד את ה' ולקיים תורה ומצוות, ואמרו אין טוב אלא
תורה. לכן "אעשה לו עזר" והיא תדאג לצרכי גופו והוא
יהיה פנוי לעבודת ה'. עזר כזה צריך להיות דווקא "כנגדו"
דאילו הוא חייב בתורה ומצוות והיא פטורה, ופנויה לעזור
לבעלה בקיומם.

(תורת חכם' לרבי חיים הכהן, תלמיד רבי חיים ויטאל)

"לֹא טוֹב הָיִיתָ הָאָדָם לְבָדּוּ אֲעִשֶׂה לוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ" (בראשית

ב, יח).

למה באמת אינו טוב לו להיות לבדו, הרי אמרו חז"ל
שמלאכי השרת היו צולים לו בשר ומסננים לו יין (ילקוט רמז
ט"ו), וכיון שלא חיסר בעולמו כלום, אשה זו למה לי.

אך דבר עמוק הוא זה; אמנם בהחיים השוטפים לא היה
צריך שום סיוע כלל, אך הרי כשהוצרך לקבל החלטות
בפרשת דרכים, הרי הוא היה מונח בכלי שכלי טהור, ויש
מצבים בהם אסור לפעול לפי שיקול שכלי וחייבים לפעול
לפי איטואיציה רגשית. דוגמא לדבר מצינו בבת פרעה,
כמובן שעל פי שכל אין אפשרות להגיע להילד, אך בא
הרגש ואומרת מה שצריך להיעשות. [וכן אתה אומר לגבי
הויכוח של מרים עם עמרם, לפרוש מאשתו אם לאו]. ואדם
הראשון שהיה כולו שכלי, אמר עליו הקב"ה שזהו לא טוב,
צריך לצרף אליו את האשה לעזור כנגדו, ויצר בה את הטבע
הרגשי יותר!

(רבי אליעזר פלאצינסקי)

“לֹא טוֹב הָיִיתָ הָאָדָם לְבָדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ” (בראשית ב, יח).

שמעתי בשם הרב הגאון מו"ה שמחה בונם עהרענפעלד שליט"א האבדק"ק מאטטערסדארף במדינת אונגארן שפירש, ר"ל "אעשה לו עזר כנגדו", כמו האיש אשר הוא נגדו, אשר לא יעף ולא ייגע בשום דבר לבטל שונאו – במשקל זה תהיה האשה בהיפך מזה, שלא תשוב אחור משום דבר קשה מלעשותו, אם תראה ממנו תועלת לבעלה!

“עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ” (בראשית ב, יח).
זכה עוזרתו לא זכה כנגדו (יבמות סג, א).

וקשה איך יתכן לדרוש 'לא זכה כנגדו', הלא הפסוק אומר "לא טוב היות האדם לבדו", שצריך עזר וזה לו לברכה, ואיך דורשים מזה על תופעה לא-טובה. ונמצינו למדים מכאן, היה אומר הגרי"ז מבריסק, שאפילו אם היא כנגדו, עדיין זה טוב מהיות האדם לבדו...

“עֵצָם מַעֲצָמִי וּבִשָּׁר מִבְּשָׂרִי לִזְאֵת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לִקְחָהּ זֹאת” (בראשית ב, כג).

שתהא האשה לקוחה מגופו ומצלעותיו להיותה כאחד מאבריו, ולהשתוקק בתועלת בעלה והבעל משתוקק בתועלתה. והוא שהכתוב אומר "עצם מעצמי ובשר מבשרי – על כן יעזוב וכו', רוצה בו על כן נבראת עצם מעצמיו להיות הדבקות בהם אמת וחזק יותר מדבקות הבן לאב ולאם שהוא מגופם, כי זה יותר דבק שנלקח חלק ממש מאבריו.

“עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ” (בראשית ב, כד).

האם איסור עשה של "ודבק באשתו" שייך בישראל ובפנויה הנה בסנהדרין (נח, ב) יליף מכאן "ודבק באשתו", ולא באשת חברו". עיין שם כל הסוגיא. והנה בתוספות בקידושין (יג, ב ד"ה לכ"ע בעשה, כא, ב ד"ה אשת) מבואר דהאי עשה ד"ודבק באשתו" נאמרה גם בישראל. ובאמת דלכאורה מוכרח לומר כן, דהא מבואר בסנהדרין (נט, א) דכל מצוה דנאמרה לבני נח ונשנית בסיני נאמרה לישראל.

ועל פי זה יש לומר דהא איסור עשה לישראל בביאה על הפנויה משום עשה ד"ודבק באשתו", דהא בעכו"ם לא שייך ענין של אישות, וכיון דנאסר לו להתייחד עם מי שאינה אשתו, יש לומר דאף פנויה שאינה לשם אישות נאסרה לו, וכיון שכן, נמצא דעל כרחק נאסרה גם לישראל בפנויה, דמי איכא מידי דנאסרה לעכו"ם ולא נאסרה לישראל. ונרויח בזה את מה שנתקשו הפוסקים באבן העזר (סימן כו) איזה איסור איכא בפנויה ע"ש, [ועיין בספר סדר פרשיות לאדר"ת (פ' וישב, לח, יח) שכתב כדברים אלו, דכיון דליכא אישות לבן נח, מסתבר לומר דאף בפנויה שייך עשה זה, ע"ש], ועיין

היטב בספר חוסן יוסף על המהרי"ט (להגר"י אות קכ) שנגע קצת בזה, וצריך עיון בכוונת עומק דבריו. ע"ש.

שוב ראיתי בספר פורת יוסף עמ"ס יבמות להפרי מגדים (בפתיחה) שכתב שם לדבר פשוט דאיכא איסור עשה לישראל בפנויה משום "ודבק באשתו ולא בזנות", ובביאור "באר יוסף" [שי"ל זה עתה] תמה על זה, דבגמרא מצינו ד"ודבק באשתו" ממעט אשת איש ולא מצינו דממעט גם כן פנויה, אך מציין שכן חוזר ונשנה בספרי הפרי מגדים בעוד כמה דוכתי [פורת יוסף (דף סב, ב), תיבת גמא (פ' ויגש סוף אות ב'), ושם (פר' כי תצא אות א')]. ועל פי הנ"ל יש לומר דאכן כוונת הפרי מגדים היא כמו שנתבאר, דכיון דבעכו"ם לא שייכי עניני אישות על כרחק צריך לומר ד"ודבק באשתו" בא לאפוקי גם ביאת פנויה דרך זנות, דבא לאפוקי כל היכי דאינו דבוק באשתו, להיות לו כאשה.

“וְהִנָּחֵשׁ הָיָה עָרוֹם מִכָּל חֵית הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר אֵל הָאִשָּׁה אַף כִּי אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִכָּל עֵץ הָגֶן” (בראשית ג, א).

הכשרונות - מחייב
“ערום מכל”, לפי ערמתו וגדולתו היתה מפלתו, ערום מכל ארור מכל (רש"י).

לפי שהיה בנחש ערמה וחכמה גדולה, לפיכך היתה לו מפלה גדולה, שמי שיש לו חכמה יתירה, הקב"ה תובע ממנו שיגדל יותר בעבודתו, וכשחוטא ח"ו חטאו גדול יותר. וכפי שמשופר על רבי ישראל סלנטר צוק"ל, שכששמע שהבריות אומרים שיש לו מוח וכשרונות כמו רבי עקיבא איגר, דאג מאד ואמר, 'אם כך הוא הם; יתבעו ממני בשמים שהיה עלי ללמוד ולגדול בתורה כמו רבי עקיבא איגר'.

וכן הוא בבני תורה העוסקים בתורה ויראת שמים, הקב"ה דורש מהם יותר משאר בני אדם, שיהא ניכר בהם ובמעשיהם שהם מיוחדים במידות ובהנהגות טובות.

(עץ החיים)

“טוֹב הָעֵץ לְמֹאכָל” וגו' (בראשית ג, ו).

עץ שאכל אדם חטה היה אילן שאכל ממנו אדם הראשון רבי יהודה אומר חטה היתה (ברכות מ, א). יש להבין מה טעם נמצא כל כך בחטה שנתפתו לאוכלה, [א"ה, שהרי לא משמע שאפאה אדה"ר קודם שאכלה], גם קצת תימה לומר "נחמד למראה" (כפשוטו) על זרע החטה.

ואפשר לבאר ע"פ דברי חז"ל (שבת ל, ב) 'עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת'. גלוסקאות הם מיני מאפה. והאילנות האמורים שיוציאו גלוסקאות הם מסתמא של חטה [ראה כתובות קיא: ברש"י גלוסקאות. וב'תורת חיים' סנהדרין ע' כתב כמבואר כאן], והנה קודם שחטא אדם הראשון ונתאררה האדמה בעבורו, ודאי היתה מבורכת בבריאתה בכל מה שיהיה לעתיד לבוא. נמצא דשפיר אפשר לומר שאילן שממנו אכל אדם הראשון היה של חטה,

ופירותיה היו מיני גלוסקאות שטובים למאכל ונחמדים למראה.
(כרם טוביה - רבי טוביה לסיצין)

וַיִּתְּפוּ עָלֶיהָ תְּאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֶת (בראשית ג, ז).
הוא העץ שאכלו ממנו, בדבר שנתקלקלו בו נתקנו, אבל שאר העצים מנעום מליטול עליהם' (רש"י).

מקור דברי רש"י בגמרא סנהדרין (ע, ב). ומה שאכן נמנעו לקחת להם עלים משאר העצים, כתבו התוספות (שם ד"ה בה) מהמדרש (ילקוט בראשית רמז כא), שבשעה שאכל אדם מפרי האילן טרדו והוציאו מחוץ לגן עדן, והיה מחזור על כל האילנות ולא היו מקבלין אותו, מה היו אומרים לו א"ר ברכיא הא גנבא דגנב דעתא דברייה וכו' לא תסב מני עלה, אבל התאנה ע"י שאכל ממנה פתחה לו דלתיה וקבלתו.

ועל מה שכתב כי בדבר שקלקלו בו נתקנו, שמעתי אמרה נא מהגאון רבי משה הלברשטאם זצ"ל, שזהו הטעם מה שמצינו במשנה (פרה פ"ג מ"ח) שלשריפת הפרה אדומה היו לוקחין עצי תאנה, מכיון שקלקלו בתאנה ועי"ז נקנסה מיתה לעולם, והאפר הזה הרי בא לטהר את הטמא הטומאת מת, לכן היו שורפים הפרה בעצים אלו לתקן החטא שקלקלו בו.
(משחת שמן)

הַמֶּן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לִבְלֹתִי אֲכָל מִמֶּנּוּ אֲכָלְתָּ (בראשית ג, יא).

אמרו חז"ל, 'המן מן התורה מנין - "המן העץ"' (חולין קלט, ב) - שהצד השווה שבהן שהיה להם הכל, ורק דבר אחד חסר להם, ובכל זה "איננו שווה לך" (אסתר ה, יג).
(רבי אהרן קוטלר)

וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הוּא נָתַתָּה לִּי מִן הָעֵץ וְאֲכָלָה (בראשית ג, יב).

הא דאמר "אשר נתת עמדי", יש לפרש בדרך משל, באחד שבא באישון ליל ממלאכתו ובניו ישנים, אם אשתו בת עם הארץ, אז הוא דורש וחוקר אם התפללו וכו', אך אם היא בת ת"ח סומך עליה שעשתה כדין. ולזה אמר, שהאשה שלי אינה סתם אשה, אלא "אשר נתת עמדי", ואני יכול לסמוך עליה!
(רבי אייזיק אובנדר, בשם רבי חיים מרדכי קאטץ, ראש ישיבת טעלז)

וַיֹּאבֶּה אִשִּׁית בֵּינִי וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זֶרְעִי וּבֵין זֶרְעָהּ הוּא יְשׁוּפָךְ רֹאשׁ וְאַתָּה תִּשְׁוּפֶנּוּ עֲקֵב (בראשית ג, טו).

ההתגברות הראשונה - סוד ההצלחה
כתב החיד"א (בספר "לב דוד" ובספר "נחל קדומים") בשם רבי חיים ויטל:

אם האדם יתגבר על יצרו תחלה וראש, ולא יתן לו שום יד אפילו על דבר קל מאד, בזה יכניע היצר הרע כי לא ימצא מקום לשלוט בו, וזהו "ישופך ראש", שיבטלך כתותי מכתת מראש שלא ישמע אפילו כחודרה של מחט. "ואתה תשופנו עקב", אם נלכד בדבר קל תשופנו בסוף כי מרעה אל רעה יצא'.

חכמתו של היצר הרע היא להכשיל את האדם בתחילת עבודתו, והאדם מתפתה לחשוב שאין בזה רע כל כך אם יתעצל בתחילה, שהרי יוכל אח"כ להשלים את מה שחיסר, ולהתגבר על יצרו במשך הזמן. אבל כאן מבואר יסוד גדול במלחמת היצר, שצריך להתחזק בתחילת המלחמה בכל הכוחות, וממילא אפילו אם אח"כ יפול ממדרגתו ח"ו ויכשל באיזה דבר, יזכור את המצב שהיה בו בתחילת עבודתו, וזה יתן לו את הכוח להתגבר על יצרו ולשוב למדרגתו הראשונה. אבל אם בתחילת העבודה יניח ליצר להשפילו, אזי אחר כך יהיה לו קשה מאוד להתגבר כנגדו.

(עץ החיים)

וְאֲכָלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה (בראשית ג, יח).
האר"י היה אוכל עשבי המדבריות שאין נזרעין על ידי אדם, לקיים 'ואכלת את עשב השדה'.

עַד שׁוֹבֶכְךָ אֶל הָאָדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ כִּי עֹפֶר אֶתָּה וְאֶל עֹפֶר תִּשׁוּב (בראשית ג, יט).

אמר לו: קומץ עפר של אדמה שנבראת ממנו לא גזולה בידך... כי עפר אתה ואל עפר תלך לא נאמר אלא תשוב (בראשית רבה כ).

אם לא מלאת תפקיד החיים - הרי גם קומץ העפר שממנו נבראת נחשב לגזול ועליך להשיבו לגמרי, ואם מלאת את תפקידך - גם כי תלך בגיא צלמות ואל עפר - שוב תשוב להחיים העצמיים!
(רבי יחיאל מיכל טוקצ'נסקי, גשר החיים)

בְּזַעַת אַפֶּיךָ תֹאכַל לֶחֶם (בראשית ג, יט).

העונשים כמחנכים

עונשים אלו באו ביסודם כדי לתקן את העיוות הגדול שנוצר מהחטא.

כדי להבין את החינוך שבקללת "בזעת אפך תאכל לחם" הובא משל לאב שהיה מעניק לילדו ככל אשר אוותה נפשו. כאשר עברו כך הימים ראה האב שהילד סובר שכך הוא טבעו של עולם, שהאב ממלא חפצו, ולא ראה הבן צורך להכיר טובה לאביו מיטיבו. גמר האב בלבו לחנכו, וכאשר ביקש הבן משהו שם אביו את מבוקשו על גבי הקרקע בריחוק מקום, כדי להקשות על הילד את השגת החפץ וירגיש שצריך לעמול. או אז הבין הילד שהכל לא נעשה מעצמו, שכאשר נתן לו אביו ישר לידיו היטיב עמו, ועליו להכיר בטובת אביו, ולהשיב לו כגמולו הטוב.

כך הוא "בזעת אפך תאכל לחם", שכאשר יצטרך האדם לעמול על השגת לחמו, יבין שלא מאליו צומח ואין הדברים באים מאליהם, ויכיר בטובת הקב"ה שממלא את צרכיו.

ועי"ז ניתן להסביר למה קובע "הלחם" ברכה לעצמו "המוציא לחם מן הארץ" יותר מאשר שאר ירקות ומיני קטניות. היות וזיעת היגיעה על הלחם מולידה בליבו של האדם צורך מיוחד להכיר טובה לבורא, הכרת טובה זו אינה מוצאת לה ביטוי מספיק בברכה כללית אלא זקוקה לברכה

פרטית, שככל שאדם נהנה יותר הוא מפרט יותר.

(כרם טוביה - רבי טוביה לסיצין)

"בִּזְעַת אֶפֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם" (בראשית ג, יט).

אמרו חז"ל שבחרישה אחד של אדם הראשון הספיק לו כדי לאכול ארבעים שנה, וזה היה מקללת "בזיעת אפך".

אם כן נמצינו למדים, שכל טרחתינו ויגיעתינו מבוקר עד ערב להביא טרף לביתינו, אינו מקללת אדם הראשון, כי אם מקללתנו אננו...

(רבי משה הלוי סאלאוויצקי משייץ)

"וַיְהִי הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה" (בראשית ד, ב).

כהיום הזה זכינו שיש בעולם 'חברת צער בעלי חיים' שאינם אוכלים כלום מדבר הבא מן החי.

ויש לציין שמיסד החברה הזאת היה - קין, שהוא היה עובד אדמה, וזה היה כנגד דעת הבל אחיו שהיה רועה צאן, ולאִיזה צורך עשה הבל זאת לרעות צאן, כדי ליהנות מן הצאן לגזוז צמרה ולשתות מחלבה, [כי לאכול בע"ח היה אסור עד נח].

וקין טען להבל אחיו למה לך לגזול הבעלי חיים, הלא צריך לרחם על הבהמה והצאן כמו על האדם, כי זה חי וזה חי והשוה מידותם.

ועל כן בא מזה אח"כ אל הקצה השני והשוה את האדם להבהמה, והרג את אחיו!

(רבי משה מרדכי עפשטיין)

"וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֹא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַה', וְהֶבֶל הֵבִיא גַם הוּא מִפְּכֹרֹת צֹאנוֹ וּמִחֻלְבֵּהֶן וַיִּשַׁע ה' אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ, וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיַּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו, וַיֹּאמֶר ה' אֶל קַיִן לָמָּה חָדָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ

פָּנֶיךָ" (בראשית ד, ג-ז).

כשנתבונן בפרשה זו, נראה כאן דבר נפלא. הנה קין העלה במחשבתו להביא קרבן לה', קין מתנדב מרצונו הטוב לעשות נחת רוח לבוראו, והבל אחיו למד ממנו להביא אף הוא קרבן לה', איזה תשובה קיבל קין מן השמים? "וישע ה' אל הבל ואל מנחתו, ואל קין ואל מנחתו לא שעה", אע"פ שקין הוא זה שחשב תחילה להביא קרבן, הוא היה המחדש של ענין הבאת הקרבן, עם כל זאת - "ואל קין ואל מנחתו לא שעה".

אם היה קורה לנו דבר כזה, אדם שחידש איזה דבר, ואחר כך בא אחר ועשה כמעשהו, ונתקבל מעשהו של השני ולא של הראשון, היתכן שהראשון לא יקנא?! ברם, מחשבה כזאת מצויה רק אצלנו, אנו אנשים קטנים, בעלי מדות מעוותות, אבל קין? קין הרי היה בעל מדרגה עליונה, קין היה בנו של אדם הראשון יציר כפיו של הקב"ה, הוא היה גם נביא! האם אצל אדם בדרגתו של קין יש מקום לכאלו הרגשות?

אולם התורה אומרת לנו, שהיצר הרע יכול להשפיע גם על האנשים הגדולים ביותר! קין, שהיה במדרגה עליונה

ונישאה, נפל בנסיון של קנאה בראותו שהקב"ה קיבל את קרבנו של הבל. היצר הרע אמר לו: היתכן שאתה חידשת את ענין הבאת הקרבן, ודוקא קרבנו של אחיך, שלמד ממך, הוא זה שנתקבל! הרי אתה ראוי יותר מאחיק! מדוע אתה שותק? וקין, למרות דרגתו הרמה, נכשל בפיתוי היצר, והדרדר עד לרציחה! כשהיצר נטפל לאדם, יכול הוא להיות הקדוש שבקדושים, ועדיין יש כח להיצר לפתותו, ואם לא ילחם ביצר, ודאי שינצחנו היצר.

"וְהֶבֶל הֵבִיא גַם הוּא מִפְּכֹרֹת צֹאנוֹ וּמִחֻלְבֵּהֶן וַיִּשַׁע ה' אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ" (בראשית ד, ד).

בענין מי הביא קרבנו קודם, האם קין הגדול שבאחים הקדים או הבל הצעיר, מצינו כמה שיטות, הרד"ק מסתפק בדבר ואין לו הכרע. והספורנו לקמן (ה, ג) נקט שקין הביא קודם, שכתב על שת אחיהם שהיה צדיק יותר מהם, ואין לתמוה על שלא הקריב קרבן, כי גם הבל לא הביא קרבנו עד שהביא קין מנחה.

והנה מלשון הפסוק "והבל הביא גם הוא" היה משמע לכאורה שקין הקדים להביא ואח"כ הביא גם הבל. אלא שיש לומר שהלשון "גם" מורה על דרך מה שכתב האלשיך הק' וז"ל: 'אך הבל הביא גם הוא', כלומר שלא הביא בעלי חיים בלבד כי אם גם הוא, כלומר גם את עצמו, כי תחלה העלה בלבו כאילו את עצמו הוא מקריב עם בכורות צאנו וחלבהן. נמצא כי הבל הביא שני קרבנות, את עצמו ואת בהמתו. אמנם יש לציין שהאלשיך עצמו נקט להדיא שקין הביא את קרבנו קודם.

אבל בתרגום יונתן איתא (פסוק ח) שהבל אמר לקין שקרבנו שלו התקבל משום שהיה 'טבין מדיך וקדמין לדידיך'.

(משחת שמן)

"לִפְתָּח חֲטָאת רֹבִי" (בראשית ז, ז).

ביאר מו"ר רבי לייב חסמן, משגיח דשיבת חברון: לב האדם מלא וגדוש באמונה ויראה, שהרי 'מבשרי אחזה אלוה' ו'השמים מספרים כבוד אל' - כל הבריאה זועקת אמונה, ואת כל האמת והאמונה הלזו מכיל לב האדם. אבל תנאי אחד יש לקיום האמת בלב האדם, והוא שהלב אטום מכל צדדיו! כי אם נפער סדק קל בלבו של האדם, ואפילו פתח כחודו של מחט, מיד "לפתח" הזה - "חטאת רובי", היצר הרע תיכף נדחף שם ומצליח להחליש באחת את כל בצבור האמונה האדיר שבקירות הלב פנימה!

(רבי שלום שברון)

"לִפְתָּח חֲטָאת רֹבִי" (בראשית ז, ז).

כתב רבי אריה לוי, בסוף חיבורו על רבו המקובל רבי שלמה אלישיב בעל ה'לשם שבו ואחלמה': 'הוא היה רגיל לומר, שעלינו להתבונן כי היצר הרע הוא מלאך ולא איש, והוא בעל תחבולות מנוסה מאד מאד, שהרי היה לו כבר עסק עם כמה צדיקים וחסידים יסודי עולם, והיה מתאבק

אפילו עם אבות העולם והנביאים וכו', וכמה כוחו גדול,
ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו!

”לִפְתָּח חֲטָאת רִבִּין וְאַלֶּיךָ תִּשְׁוֹקָתוֹ” (בראשית ד, ז).

הנה כשבטלו אנשי כנסת הגדולה את יצרא דעבודת כוכבים ומזלות, אנחנו יכולים להבין באופן ברור - במבט לאחור - את המושכלות, כמה נואלו האנשים האומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתנו.

ורבותינו נתנו לנו לשמור את הדבר לימות המשיח, ואז נזכה ונראה שגם בשאר דברים בעריות ודומיו - שכן נהנה, הכל הבל ורעות רוח, ולרשעים נדמה להם כחוט השערה!

(רבי יצחק הוטנר)

”וַיֵּקֶם קִין אֶל הָבֶל אָחִיו וַיְהַרְגֵהוּ” (בראשית ד, ח).

אומרים בשם האדמו"ר מקוצק, דהנה מובא בחז"ל (ילקוט בראשית ל"ח) שבשעה שקין רצה להרוג את הבל אחיו - לא ידע מהיכן הנשמה יוצאת, ודקרו בכל חלקי גופו עד שיצאה נשמתו. והנה מהיכן יוצאת הנשמה - כבר גילינו, ואבו יודעים זאת. אך מהיכן נכנסת הנשמה ליהודי - זאת עוד לא נתגלה לנו... ולכן, כאשר רוצים להחיות לב יהודי ולהפיח בו רוח חיים - עלינו לנסות בכל מקום אפשרי, כפי שניסה קין, ולא נרפה עד שנראה שמעשינו הניבו פירות!

(רבי שלום שברון)

”גְּדוֹל עוֹנֵי מַנְשָׂא” (בראשית ד, יג).

לנו אין בכלל השגה מהו גדול הפגם של חטא. ואפשר שיש להשיג קצת בזה מטענתו של קין שאמר להקב"ה גדול עוני מנשוא, ופרש"י 'בתמיה, אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון?' ומוכח מזה, כי חטא הוא מושג כל כך עצום ונורא, עד שיש להדמותו להנושא שמים וארץ על שכמו!

(במחיצת רבינו - רבי יעקב קמנצקי)

”וַיֵּשֶׁם ה' לְקִין אוֹת” (בראשית ד, טו).

”וישם ה' לקין אות”, ולא אמר ”ויתן” לו השם אות או ”ויעש”, יורה ששם לו האות קבוע שיהיה עמו תמיד אולי כשהיה נוסע ממקום למקום היה לו אות מאת השם מורה לו הדרך אשר ילך בה ובזה ידע שלא יקראנו אסון בדרך ההוא. ובבראשית רבה אמרו כענין זה רבי אבא אמר כלב מסר לו, כי מפני שהיה פחדו מן החיות מסר לו אחת מהן שתלך לפניו ולמקום שיפנה הכלב ללכת ידע כי שם צוה לו השם ולא יהרג בה, הזכירו בו החכמים אות נבזה כראוי לו אבל הכוונה שהיה עמו האות תמיד להורות לפניו הדרך שילך בה כי כן לשון ”וישם”.

איתא בחז"ל כי אות וא"ו נתן על פניו, ולכאורה מדוע דווקא אות ו'?

ויש לבאר, דהנה אות ו' מורה תמיד על שימוש לאחרים - או וא"ו החיבור או וא"ו הפוסק - אבל אות וא"ו לעצמה אינה כלום. ואיתא במדרש (ב"ר כב, ז) שקין טען כי הקרקעות

שייכים לי ורצה להרוג את הבל, א"כ היה דואג רק לעצמו ולא להבל. לפיכך נתן לו למוסר השכל אות ו', לאלפו שצריך לדאוג גם לאחרים ולא לעצמו בלבד.

(אמרי דעת - רבי יהודה מאיר שפירא)

”וַיֹּאמֶר לְמַךְ לְנִשְׁיוֹ עֲדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נָשִׁי לְמַךְ הָאֻזָּה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפָעִעִי וַיֵּלֶד לְחִבְרָתִי”

(בראשית ד, כג).

למך היה הראשון שנשא ב' נשים, והיו מתקוטטות ומתקנאות זו בזו, וכעסותה צרתה והיו עושות קולי קולות, והיה אומר להן: מה פשעי מכל אדם שאין שקט בביתי, לא באכילה ולא בשתיה ולא בקימה.

וכי הרגתי בני אדם או חנקתי תינוקות שאירע לי מה שלא אירע לשום אדם מעולם, ועתה הנני מת בידכם, כי לא אוכל לסבול זאת, אבל הקב"ה יפרע מכן, כי קין שחטא אמר הקב"ה לנקום בשבעתים, כל שכן שינקום אותי בשבעים ושבעה.

ובא ללמדנו שלא ירבה אדם נשים, כי היא קטטה ומריבה.

(מהר"י קרא, תלמיד שחבר של רש"י)

”אֵן הוֹחֵל לְקָרָא בִּשְׁם ה'” (בראשית ד, כו).

הרי למדנו חז"ל (סנהדרין פרק י' משנה ג') דדור אנוש אין לו חלק לעולם הבא. והנה התורה לא הזכירה חטאם בפירוש, אבל אנו רואים בדורינו שלטים כגון 'שומר שבת' 'כשר' וכו', ומפרסומים אלו זה ראייה להריסות הדת, היינו דרך מיעוטם שומרים שבת ומוכרים כשר.

וכן כשפרסמו לקרוא בשם ה' שמעת מינה שהדור היה מקולקל מאד, ומעט הכשרים הוצרכו לפרסם כשרותם...

(פרדס יוסף)

”זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם” (בראשית ה, א).

זהו באמת סיכום של פרשה זו. בדמות אלהים עשה אותו, אבל בא וראה מה עלתה לאנושות, תוהו ובהו, גנוב רצוח ונאוף, והאיך זה יתכן, הרי הבורא יתברך העיד על הבריאה שהוא טוב מאוד? אל תתמה, ”זה ספר תולדות אדם”, ”אֵוֹלֶת אָדָם תִּסְלַף דְּרָכּוֹ” (משלי יט, ג), מי אנוש כי יזכה, ומה תצפה מילוד אשה.

(רבי יוסף שלום אלישיב)

”זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם” (בראשית ה, א).

הראה לו דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור וסופריו, דור דור ומנהיגיו, דור דור וגיבוריו, דור דור ופושעיו' (בראשית רבה פרשה כ"ד, אבות דרבי נתן ל"א). וכן אמרו על משה רבינו, 'הראהו... דור דור וחומסיו, דור דור וגזלניו'. והנה הא דהראם הקב"ה הצדיקים בוודאי היה לבשרם בשמועות טובות שיוצאי חלציהם יהיו צדיקים וחכמים, אך לשום מה הראם הרשעים, וכי לצערם ולהפחידם הוא בא. והביאור הוא, דלא במקרה נמצא כל מנהיג בדורו, ואם הדור הוא ירוד וגרוע, הטובע במצולות עם הארצות והתפקדות רשעות וחורבן הדת - בו במדה שותל הקב"ה בדור הזה

מנהיגים גיבורים ופרנסים להרים קרנם של ישראל. ועל ידי שהראה להם הקב"ה את הרשעים, אז יבינו וישכילו יחדיו לעמוד על גדלות המנהיגים שיעמדו להם לישראל!

(רבי דוד ליפשיץ גאב"ד סובאלק, וראש ישיבת ר"א)

הראהו מקודם הדור ואחר כך החכמים, דאילו הראהו מקודם החכמים היה צועק לאמר: וכי אלו חכמים הן?! ולכן הראהו מקודם הדור, וכפי דור זה שפיר הם חכמים...

(רבי פנחס הירשפרונג, אש פנחס)

"וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֶשֶׁר בְּחָרוּ" (בראשית ו, ב).

משמע שהיו נכשלים באשת איש, וכן נראה מלשון רש"י כאן. והקשה הרא"ם מההיא דפרק קמא דקידושין (יג, א) דאמר רב יהודה כל מי שאינו בקי בטיב גיטין וקידושין לא יהא לו עסק בהן, ואמר רבא, וקשין לעולם יותר מדור המבול וכו', משמע דסבירא ליה לרבא שבדור המבול לא נכשלו באשת איש, שהרי אמר שהעוסק בגיטין שלא כדין מכשיל את העולם 'יותר' מדור המבול, והיינו שאז לא נכשלו בזה.

ובמהרש"א שם כתב דבוודאי נכשלו דור המבול באשת איש אלא שזה העוסק בגיטין וקידושין ואינו יודע טיב ההלכות קשה יותר מהם מפני שאצלם עדיין לא היה פסול ממזרות, ואילו זה האדם מרבה ממזרים בישראל, ולכן הוא קשה יותר מדור המבול. וכעין זה כתב יעב"ץ שם, שהוא קשה יותר כדאיתא בגמרא (חגיגה ט, א) שהמוליד ממזר נאמר עליו 'מצוות לא יוכל לתקון'.

ויש להביא ראיה לדבריהם שאין פסול ממזרות בבני נח, ממה שכתבו התוספות (תענית ד, א) גבי הא דשלשה שאלו שלא כהוגן וכו' אליעזר עבד אברהם דכתיב (לקמן כד, יד) **"וְהָיָה הַנֶּעֱצָר אֲשֶׁר אָמַר אֵלָיָה הֲטִי נָא כִּדְךָ"** וגו' יכול אפילו חירת אפילו סומא. והקשו, אמאי לא נקט כמו דקאמר בסמוך יכול אפילו ממזרת או שפחה וכו', ותירץ, משום דגבי אליעזר לא שייך עדיין ממזרת דהא לא נתנה תורה. וכן למד להדיא הריב"א בפירושו על הפסוק שאמר אליעזר 'אותה הוכחת לאדוני' וגו' כי מהא ראיה שלא היה אצלם פסול ממזרות.

אבל בפירוש הרב ברטנורא עה"ת (לקמן ו, יג) כתב שכל בני הדור ההוא היו ממזרים. ובצדה לדרך כאן אחר שהביא דברי המזרחי כתב: ומצאתי מי שתירץ דלא היה עונשם גדול כ"כ דאין ממזרות וכו' אבל אין זה נכון דרש"י כתב לקמן (ז, ד) שהיה המבול ארבעים יום ארבעים יום כנגד יצירת הולד שקלקלו להטריח ליוצרם לצור צורת ממזרים. הרי מפורש שהיו ממזרים.

ובספר "אהל יהושע" מבאר הסברא מדוע אין ממזרות לבן נח עפ"י מש"כ התוס' (קידושין שם ובדף כא, ב ד"ה אשת) דאע"פ דאין אישות בכותית מ"מ איכא עשה דכתיב (ב, כד) **"וַיִּדְבֹק בְּאֶשְׁתּוֹ"** ולא באשת חבירו, ע"כ מהתוספות. ונמצא שאצל בן נח לא שייך דיני אישות כלל, ואיסורם באשת איש הוא רק מגזירת הכתוב, ומה שהגוי נהרג עליו זה משום דאזהרתן זו היא מיתתן. ולדברי התוספות אלו, מובן שפיר השיטה שאין להם פסול ממזרות, כיון שבעצם אין להם דיני אישות כלל.

אך יל"ע שאין ראיה מדברי התוס' אלו, שמה שאמרו שאין דין אישות לבן נח, היינו דווקא בנוגע לגבי בן ישראל שאשת הנכרי כלפיו לא נקראת אשת איש, כדאיירי התם ביפת תואר שבמלחמת מצוה, אבל בני נח בינם לבין עצמם אפשר שמכיון שגזירת הכתוב זהו כל איסורם שייך שפיר דין אשת איש בינם לבין עצמם, וכמו שמצינו אצל אבימלך שאמר הכתוב על שרה (כ, ג) **"וְהָיָה בְּעֶלְתָּ בְּעַל"**, וצ"ע.

ובעיקר הקושיא מביא ה"צדה לדרך" עוד תירוץ עפ"ד רש"י (דברים יא, יז) בפסוק **"וַאֲבִדְתֶּם מִהֶרָה"** שפירש: איני נותן לכם ארכא, ואם תאמרו והלא נתנה ארכא לדור המבול, דור המבול לא היה להם ממי ללמוד ואתם יש לכם ממי ללמוד. ולפי זה אפשר שלכן אמרו שהמכשיל את חברו באשת איש קשה יותר מדור המבול, מפני שהוא עובר להכעיס שהרי יש לו ממי ללמוד שלא להתנהג כן. אבל טוען שזה דוחק, כי לא משמע כן בגמרא.

(משחת שמן)

"הַנְּפִלִים הָיוּ בְּאֶרֶץ בְּיָמֵינוּ וְגַם אַחֲרֵי כֵן" וגו' (בראשית ו, ד). 'אף על פי שראו באבדן של דור אנוש, שעלה אוקיינוס והציף שליש העולם, לא נכנע דור המבול ללמוד מהם' (רש"י).

לכאורה קשה שכאן משמע דסבירא ליה לרש"י שהיתה טענה על בני דור המבול מה שלא למדו מבני דור אנוש להיטיב דרכיהם, ולכאורה זה סותר למה שכתב רש"י (דברים יא, יז) עה"כ **"וַאֲבִדְתֶּם מִהֶרָה"** וז"ל: איני נותן לכם ארכא, ואם תאמרו והלא נתנה ארכא לדור המבול וכו' דור המבול לא היה להם ממי ללמוד ואתם יש לכם ממי ללמוד, ע"כ. הרי שכתב מפורש שדור המבול לא היה להם ממי ללמוד. ויש שמתרצים שבהיות שהיו אנשי דור המבול יכולים לתלות האסון הזה בסדרי הטבע, ולומר שזהו סדר העולם שהאוקיינוס עולה על גדותיו אחת לתקופה, לכן הוצרכו לתת להם שהות לתשובה. אבל זה דוחק, שהרי רש"י כתב להדיא שמשום טענה זו נענשו.

ויש לתרץ בהקדם הכלל שמצינו בגמרא (שבת טז, ב) שהמחלל שבת וידע שהמלאכה הזו היא באיסור לאו, אבל לא ידע שחייבים עליה כרת, ס"ל לר' יוחנן דדינו כשוגג ומביא קרבן חטאת. וצ"ב היאך אפשר להחשיבו כשוגג, הא יודע הוא שזה לאו ושהוא עושה עבירה. ורואים אנו מכאן, שישנם כמה מדרגות בידיעת איסור ולא כל מי שיודע על מקצת ממה שצריך לידע ניתן לחייבו כמו מי שיודע הכל, ולכן היודע על עצם האיסור ונעלם ממנו כמה חמור עונשה נחשב כשוגג.

ועל פי כלל זה יש לפרש הכא, שדור המבול היו בגדר זה של היודע על האיסור ונעלם ממנו חומר העונש, מאחר שהיו יכולים לתלות העונש שראו על דור אנוש כמקרה טבעי, ולכן נתנו להם ארכא של ק"כ שנים ולא הענישו אותם מיד, אבל באזהרת "ואבדתם מהרה" הרי מודיעה התורה במפורש על חומר העונש שיגע למי שיפתה לבבו ויסור ויעבוד עבודה זרה, ולכן אי אפשר לתת להם ארכא ושהות אלא מיד שיחטאו יפרע מהם הקב"ה וישלם כגמולם בראשם.

(משחת שמן)

ג' חשוון תרכ"ו - רבי יוסף זונדל ב"ר בנימין ביניש צוק"ל, מסלנט

אורחא אני משליך קיסם לתוך התנור הבוער, ובזה הנני מציל את יהודי ואלוז'ין מאכילת פת עכו"ם.

פעם מצאו את רבנו בעיר סלאנט שעושה בלילה מרצפת אבנים ברחוב אחד מלוכלך בטיט ורפש לכבוד אמו, שהיתה מהלכת ועוברת שם תמיד לבית המדרש.

חתן רבנו רבה של ירושלים רבי שמואל סלנט, סיפר שה"משכנות יעקב" היה אוהב את תלמידו רבי זונדל יותר מכולם, ולא ידענו את טעמו והדבר היה לחידה בעינינו.

ופעם תלמידים ערערו על כשרות סוכה וטענו שצריך לעשות בה תיקון, ענה רבנו: "אם רבי זונדל עשה את הסוכה אין צריך בה שום תיקון".

ואמר רבי שמואל סלנט שעניו כמו רבנו לא היה כמו דורות וגם מסתמא לא יהיה. ובמידת הענוה והבטחון היה רבנו מיוחד, והפליאו את שגב מידת בטחונו, אפילו בשידוכי ילדיו, שבת אחת שלא נמצא לה שידוך בירושלים, אמר רבנו שהראשון שיבוא לירושלים יקח אותו חתן, והיה נראה בחור אכר ועובד פשוט בתוך השיירה, ורבי זונדל שואל אותו מהיכן באת? ענה לו הבחור אין זה מענייך, מאיזה משפחה אתה? ענה לו החתן למאי נפקא מינה, באיזה ישיבה למדת? ענה לו הבחור שוב בהתחמקות. האם תסכים להתחתן עם בתי? שאלו רבנו.

כן, ענה הבחור ובזה נגמר השידוך. כתבן תנאים ונקבע זמן החתונה, ולב רבי זונדל נוקפו אולי נפלתי בפח. עד כי קרבו ימי החתונה, וגיסו רבי שמואל סלנט למד בבית המדרש, ונשאלה שאלה בבית המדרש, והתפלפלו הלומדים, פתאום פתח החתן - הלא הוא רבי נטע נטקין - פיו, וענה בחכמה "זקני השאגת אריה תירץ באופן אחר", וחזר על מערכה מהשאגת אריה בעל פה, מיד רץ רבי שמואל סלנט לחותנו, והודיע לו על ההתגלות הגדולה, ואחר כמה ימים נחגגה בשמחה שמחת הנישואין.

רבנו נסתלק ממגפת החולי רע. בבוקר אמר לסובביו ביאור מרבו הגר"ח על הפסוק "ויהיו המתים במגפה", ובאותו יום תקפתו המחלה ועלה בסערה השמימא. וכאשר שכב על ערש דוי לחש באזנו ידידו רבי נחום משאדיק זצ"ל "זאג דארטן סאיז שוין גינוג" [תגיד שם שזה כבר מספיק] וכוונתו למגפת החולי רע שגבתה קרבנות רבים.

הליתו עברה כמעט בלי הספד בהוראתו, וכך ציוה שיעשו לו ארבע מיתות ב"ד, שלא ישאווה במיטה אלא יקשרו חבלים לרגליו ויסחבוהו על הארץ. כשנודע ימים מועטים קודם פטירתו לנכדו הגר"ח ביינוש בן רבינו שמואל סלנט מהצוואה, בכה נכדו לפניו לשנות את הצוואה, ולא שמע לו, ואז סיפר לאביו רבי שמואל סלנט על הצוואה, ועלו לרבנו לשכנעו, ולבסוף נאות שעד שער האשפות ישאווה במיטה, אבל לא בידיים אלא על הכתפיים, ובשער האשפות יקשרו את רגליו ויסחבוהו להר הזיתים, וכשהגיעו לשער האשפות אף אחד לא העז להניח את מיטת רבנו, עד שכולם גזרו פה אחד על הזקן שבחבורה, שעליו לקיים את דברי המת, ובדמעות ובבכיות שהרטיבו את תכריכי רבנו, עשו לו כאשר ציוה אחרי בקשת סליחה ומחילה.

ה"אמרי בינה" הספידו במילים קצרות על יד בית הכנסת הגדול "החורבה", ויפן בדבריו לייסר את העם ולעוררם לתשובה, ובקול מר צרח בקולו קול האריה "הוי אחי! גשו נא אל ראש הקודש, סמכו ידיכם על ראש יוסף העולה התמימה, יחד נתווה על עונותינו, הוי אחי, מי יודע ישוב וניחם אלוקים ולא נאבד".

על מצבתו כתוב כפי רצונו רק: "פ"ר ר' יוסף זונדל ב"ר בנימין ביניש מסלאנט. נלב"ע יום ב' ג' מרחשון ש' תרכ"ו. תנצב"ה.

(מתוך כתבה ב-jdn)

הגאון הצדיק רבי יוסף זונדל סלנט זצ"ל נולד לאביו הגאון רבי בנימין ביינוש זצ"ל בר"ה תקמ"ו ברוסיה. בבחרותו למד בישיבת ולאז'ין והיה מעשרה התלמידים הראשונים בישיבה, וזכה לקבל תורה מראש הישיבה מרן הגר"ח מולאז'ין בעל "נפש החיים" אשר קירבו עד מאד ושם את מקומו בין התלמידים הסמוכים לשולחנו, ומסר להם הרבה מדרכי רבו אדוננו הגר"א זללה"ה בנסתר ובנגלה. בשנות תלמודו בולאז'ין קנה הגרי"ז לעצמו, מתוך התמדה ויגיעה עצומה, בקיאות עצומה בכל מקצועות התורה, בש"ס וארבעה חלקי שו"ע, וכן בנסתר. היה שוקד על תלמודו ימים ולילות וממעט באכילה שתיה ושינה.

בשנת תקפ"א עת נסתלק רבו הגר"ח, הלך לדרוש את אלוקים בבית מדרשו של מאור הגולה הגרע"א. את עול הרבנות לא חפץ לקבל אף שהציעו לו משרות רבות ונכבדות, העדיף להיות נהנה מיגיע כפיו, והיה עוסק שעה עד שעתיים במסחר, ושאר היום היה מוקדש לתורה ועבודת ה'.

בספר "אור ישראל" כתב רבי נפתלי אמסטרדם וז"ל: "הנה מש"כ אדמו"ר [רבי ישראל מסלנט] "ויצקתי מים על ידי מורי הרב מ' יוסף זונדל היושב בירושלים תוב"ב, ועד כה לא הגעתי לקרסוליו וכו' למען ישמעו וילכו באורחותיו".

והיה רגיל על לשון תלמידיו רבי ישראל מסלנט וחתנו רבי שמואל סלנט זיע"א בכל עת מצוא לספר בשבחו של האדם הגדול בענקים, על גודל קדושתו פרישותו וגדלותו בכל מידה נכונה, שהיה מכונה פה שלישי להגר"א כגדול תלמידי הגר"ח תלמיד הגר"א. ושכל מעשה דיבור ומחשבה של רבנו היה מדוקדק עד להפליא בדקדוק עצום בהלכה, וכמו שסיפר רבי ישראל שכאשר רבנו הסיח בחנוכה עם תלמידיו, ובתוך הדברים הזכירו איזה דבר צער, אמר להם רבנו הס! כי אין להזכיר בחנוכה דבר אחד של צער כיון שחז"ל אסרו ימים אילו בהספד. וכמו שכתוב במסילת ישרים שזהו עיקר החסידות שתארוהו חז"ל, שעושה נחת רוח ליוצרו להבין דבר מתוך דבר מהו רצון השי"ת. כששאל רבנו את רבו הגר"ח איזה ספר מוסר טוב ללמוד, השיב לו בזה"ל: "כל ספרי מוסר טוב ללמוד, אך ספר "מסילת ישרים" יהיה מנהלך".

עוד ידוע שרבנו מסר בשם רבו הגר"ח, שכל החומרות אינן שוות כנגד מילה אחת של תורה, דהיינו אם זה גורם ביטול תורה זה לא שווה. כמו כן אמר משמו, שאת כל תפילותיו היה נותן עבור חידוש אחד לאמיתתה של תורה.

בירושלים כפו עליו להיות מורה הוראה, והיו באים גם הספרדים לשאול את רבנו, אף שהיה מורה של עדת האשכנזים, ומאד חס על ממון ישראל ונזהר מלהחמיר לאחרים.

בשנת תר"ז ייסד את חברת "אור תורה" ללמוד תורה במשמרות כל העת, בבית המדרש הישן "מנחם ציון" שם קבע רבנו את מקומו.

משנות לימודו של הגרי"ס בולאז'ין שמור הסיפור הבא, תלמידי הישיבה ראו אותו הולך בכל בוקר וערב ברחוב הגויים ומקטרתו בפיו, מידה שאינה יאה כלל לאיש הישיבה. ספרו זאת להגר"ח מולאז'ין. הזמינו רבי חיים לביתו ואמר לו: "זונדל שלי, מרננים אחרך כי מטייל אתה ברחוב הנכרים ומקטרתך בפין, היש בזה משהו של אמת? השיב רבי יוסף זונדל: "הכל אמת ויציב, וטעמי ונימוקי עימי, הלא ידוע לרבנו שרעב שורר בולאז'ין, ובליט ברירה נאלצים רבים מיהודי העיר לאכול פת נכרי, החלטתי איפוא לטייל שחרית וערבית ברחוב הגויים, ובדרך טיולי אני נכנס לביתו של האופה הלא-יהודי, נוטל ממנו רשות לקחת גחלת מתנורו כדי להדליק בה את מקטרת, ואגב